

УДК 159.923.35

Когнітивний стиль імпульсивність/рефлексивність як чинник захисно-копінгової поведінки рятувальників

*Боснюк В.Ф., ад'юнкт кафедри прикладної психології
Національний університет цивільного захисту України*

Професійна діяльність рятувальників протікає в екстремальних умовах і характеризується впливом значного числа стресогенних факторів. Це вимагає від особистості значних ресурсів психіки, навиків саморегуляції, здійснюючи вплив на таке інтегративне утворення, як захисно-копінгова поведінка. Копінг розглядається як динамічний «параметр», що використовується індивідом свідомо і направлений на активне перетворення ситуації, в той час як психологічний захист – це статистичний «параметр», направлений на пом'якшення внутрішнього психічного дискомфорту [5].

Разом з тим слід відмітити домінування в дослідженні копінгу його когнітивної трактовки [2], яка передбачає певні інтелектуальні дії, а саме міркування над проблемою, аналіз і обдумування способів її вирішення, пошук нової інформації і так далі. Все це дозволяє людині передбачити можливі труднощі, максимізувати власні ресурси і шанси на успіх. Відносно механізмів психологічного захисту, то указується на важливу роль аналітико-синтетичних процесів у їх функціонуванні, а це в свою чергу передбачає участь інтелектуальних здібностей [1]. Тому когнітивні стилі як стійкі способи переробки інформації, на наш погляд, грають важливу роль в формуванні копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту. Один з них імпульсивність/рефлексивність, згідно досліджень М.О. Холодної [3] незалежно маскує в собі чотири субгрупи досліджуваних: швидкі/точні, повільні/точні, швидкі/неточні, повільні/неточні, які суттєво відрізняються за своїми когнітивними можливостями. В нашому дослідженні розщеплювання когнітивного стилю проводилося за допомогою медіального критерію з урахуванням основного (час виконання тесту) і додаткового показників (кількість допущених помилок) методики «Порівняння схожих малюнків» Дж. Кагана. Для діагностики копінг-стратегій рятувальників використовувався «Копінг-тест» Р. Лазаруса. Механізми психологічного захисту вивчалися за допомогою опитувальника «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика. В дослідженні прийняли участь 152 рятувальників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: швидких/точних – 20, повільних/точних – 54, швидких/неточних – 56, повільних/неточних – 22.

Для уточнення специфіки вибору копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту рятувальниками, що знаходяться на різних

субполюсах стилю імпульсивність/рефлексивність, нами був проведений порівняльний аналіз виділених субгруп за допомогою t-критерію Стьюдента.

Було встановлено, що «швидкі/неточні» (імпульсивні) в порівнянні з «повільними/неточними» частіше використовують механізм психологічного захисту «компенсація» ($t = 2,47, p = 0,016$).

Одна з найбільш інтелектуально продуктивних субгруп «швидкі/точні» значущо частіше від усіх інших субгруп використовують копінг-стратегії «прийняття відповідальності» ($t = 2,61, p = 0,01; t = 3,54, p = 0,001; t = 2,81, p = 0,006$) і «пошук соціальної підтримки» ($t = 2,51, p = 0,014; t = 2,28, p = 0,028; t = 2,07, p = 0,042$), та рідше «самоконтроль» ($t = -2,83, p = 0,006; t = -2,91, p = 0,006; t = -3,35, p = 0,001$). Відмінності проявляються тільки в механізмах психологічного захисту. Так, «повільні/точні» частіше використовують «проекцію» ($t = 2,57, p = 0,012$), а швидкі/неточні і «повільні/неточні» – «реактивне утворення» ($t = 2,18, p = 0,032$ і $t = 3,00, p = 0,005$).

Виянилось, що «швидкі/неточні» в порівнянні з «повільними/точними» частіше звертаються до механізму психологічного захисту «регресія» ($t = 2,83, p = 0,004$) та рідше до «проекції» ($t = -4,29, p = 0,000$).

Інша відносно інтелектуально продуктивна група «повільні/точні» рідше використовують ніж «повільні/неточні» захист «реактивне утворення» ($t = -2,68, p = 0,009$).

Таким чином, було встановлено, що найбільш інтелектуально продуктивна субгрупа рятувальників когнітивного стилю імпульсивність/рефлексивність («швидкі/точні») в порівнянні з іншими субгрупами частіше звертаються до соціальної і проблемно-направленої стратегій, та рідше до емоційної. Хоча при цьому значущо рідше використовують і механізми психологічного захисту «проекцію» та «реактивне утворення».

Згідно психологічного портрету «швидкі/точні» характеризуються раціональністю, незалежністю, впевненістю в собі, енергійністю в вирішенні проблем [4]. Тобто вони за своєю природою не схильні ховатися від складних ситуацій, роблять все щоб її вирішити, що й проявилось в більш частому використанні копінг-стратегії «прийняття відповідальності», яка згідно автора методики характеризується визнанням своєї ролі в проблемі з подальшою темою її вирішення.

Більш виражена тенденція «швидких/точних» рятувальників звертатися за допомогою до інших може бути пояснена потребою в

необхідності якнайшвидшому структуруванні невизначеної ситуації, в потребі якнайповнішому зборі інформації в процесі побудови ментальної репрезентації дійсності, а не як їх професійна неспроможність самостійно вирішувати проблеми. А відсутність тенденції використовувати механізми психологічного захисту тільки підтверджує їх прагнення вирішувати проблеми, а не ховатися від них, що й виявлено і в іншій продуктивній субгрупі «повільні/точні» (рефлексивні). Вказані субгрупи найбільш чітко проявляють ефект «паузи», який є важливою відмінною ознакою функціонування структур мимовільного інтелектуального контролю. У них проявляється високий рівень контролю своїх емоційних реакцій, подавляючи поведінкову спонтанність.

В цілому, рятувальники з «швидких/точних» і «повільних/точних» субгруп когнітивного стилю полнезалежність/полезалежність характеризуються високою мимовільною регуляцією своїх емоцій та дій, що дуже важливо для видів діяльності, в яких часто виникають психотравмуючі ситуації. Їм властиво використовувати в стресових умовах переважно проблемно-орієнтовані і соціальні копінг-стратегії. А досліджувані з «швидких/неточних» і «повільних/неточних» субгруп частіше від інших в стресових умовах використовують неусвідомлені механізми психологічного захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенова Т.И. Взаимосвязь интеллекта и механизмов психологической защиты: автореф. дисс ... канд. психол. наук: 19.00.01. – М., 2004. – 20 с.
2. Хазова С. А. Роль когнитивных факторов в совладании с жизненными трудностями // Совладающее поведение. Современное состояние и перспективы.– М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – С. 274-289.
3. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 385 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
4. Block J., Block J. H., Harrington P. Some misgivings about the Matching Familiar Figures Test as measure of reflection-impulsivity // *Devel. Psychology*, 1974. – V. 10 (5). – P.611-632.
5. Naan N. Coping and defense mechanisms related to personality inventories / N.Naan // *Journal of Consulting Psychology*. 1965. Vol. 29. P. 373-378.